

Națiuni și regiuni în Europa Occidentală

BRIGID LAFFAN

Introducere

Ritmul, proporția și mediul integrării europene s-au modificat după 1985 în urma deciziei țărilor membre de a demola frontierele din spațiul economic european. După 1989, în urma încheierii războiului rece, mediul geopolitic al integrării s-a modificat și mai mult. Comunitatea Europeană, devenită astăzi Uniune, în această perioadă s-a evidențiat ca o instituție regională centrală în Europa de Vest, fostele state ale blocului sovietic considerând-o drept elementul cheie al tranziției lor spre economia de piață și un regim democratic de tip liberal. Uniunea Europeană, preocupată de propria agendă internă încărcată, a omis să ia în considerație nevoile reale ale unui mediu european mai larg. Schimbările fundamentale din Europa au repercusiuni și asupra instituțiilor Europei Occidentale care luaseră ființă treptat în perioada postbelică. Fundamentele filozofice și real-politice ale concepției bazate pe confruntarea blocurilor și existența unei Europe Occidentale separate, bine conturate, au luat sfârșit. Termenul „Europa” a devenit o valoare respectabilă în discursul politic referitor la viitorul structurilor continentale.

Un program de cercetare în extindere

Pe măsură ce politologii, economiștii și juriștii încercau să înțeleagă natura Uniunii Europene și dinamica procesului de integrare, integrarea europeană a devenit din nou obiectul unei extinse cercetări științifice. În anii '70 – începutul anilor '80, atunci când însăși Comunitatea Europeană stagna, s-a putut observa o lîncezeală și în cercetarea integrării. În această perioadă – după o muncă de pionierat efectuată de Hass, Lindbergh, Schmitter și alții – interesul cercetătorilor americani a scăzut în mod fundamental în privința fenomenului integrării. (Caporoso și Keeler, 1993) Cei care au scris despre integrare, s-au limiat la studii empirice de detaliu referitoare la procedurile politice ale Comunității sau la chestiuni instituționale. Inflația de studii de caz părea să acopere problemele mai

profunde legate de schimbările la nivel macro. Renașterea integrării oficiale în Europa de Vest, respectiv prăbușirea sistemului comunist au constituit o serioasă provocare teoretică pentru discipolii integrării. Wallace face referire la absența conceptelor sau a cadrelor de referință tradiționale. (Wallace, 1990:3) După opinia lui Keohane și Hoffman teoriile mai vechi au fost eliminate de o serie de aspecte ale integrării fără ca locul lor să fie ocupat de altele. (Keohane și Hoffman, 1991:9)

Importanța provocărilor conceptuale și teoretice cu care se confruntă cercetătorii integrării o depășește pe cea științifică, ele putând afecta acele probleme politice, economice, culturale și instituționale cu care se confruntă Uniunea Europeană. Temele cele mai semnificative cu care Uniunea trebuie să se confrunte privesc politica democratică, securitatea și bunăstarea economică. Schimbările sistematice din Europa pun sub semnul întrebării competența instituțiilor care au fost create în Europa Occidentală după război pentru rezolvarea acestor probleme. Rolul Germaniei în „noua Europă”, lărgirea, apariția regionalismului, toate ridică probleme privind frontierele Europei, „identitatea europeană”, „proiectul european”. Aceste cazuri nu se limitează la dimensiunea „cine ce primește, unde și cum” a politicii, ci ating imperiul său suprem, adică esența sa etică și morală. (Krasner, 1984:233)

Devine tot mai evident că studierea integrării are nevoie de noi abordări, și este tot mai acceptată opinia conform căreia cunoașterea optimă a forțelor motrice ale integrării trebuie să se rezulte în urma aplicării informațiilor oferite de diferite discipline. (Mayes, 1993:265, Wallace, 1993:272). În altă ordine de idei, cercetarea integrării nu se poate limita la disciplinele tradiționale ale politologiei, economiei și dreptului, ci trebuie să cuprindă sociologia, geografia și antropologia. În lucrarea sa „Europa, o provocare pentru științele sociale”, Hamm argumentează că *„procesul european este mult prea complex și are mult prea multe consecințe teoretice și practice ca să poată fi analizat în mod corespunzător din perspectivă unidisciplinară. Dacă acceptăm provocarea să contribuim la profilarea acestei societăți în formare, atunci abordarea trebuie să fie dintr-o perspectivă holistică și problematizată”* (Hamm:15). Rezervele față de modalitatea formării conceptelor referitoare la procesul integrării au îndemnat o serie întregă de cercetători irlandezi să elaboreze o abordare alternativă. Deși scopul urmărit este acela de a înțelege natura UE, forțele motrice ale integrării și dinamica procesului de integrare suntem convinși că toate acestea, la o primă tentativă, pot fi mai bine înșușite pe cale indirectă. Cunoștințele despre integrare pot fi mai bine aprofundate dacă ne întoarcem la realitatea economică, politică și socială ascunsă în spatele integrării. (Laffan și O'Donnell, 1993).

Stabilirea corectă a forțelor motrice ale integrării presupune reamplasarea statului vest-european în centrul dezbaterii. În Europa de Vest are loc cea mai rapidă transformare a *„marelui stat consolidat, centralizat, puternic fixat”* (Tily 1992:329). Are loc o importantă dezbateră științifică despre efectul integrării europene asupra

statelor. Unii autori interpretează integrarea drept un proces care conduce la un organism politic transnațional care pune în pericol suveranitatea membrilor săi și preia toate funcțiile lor esențiale. Cu alte cuvinte, integrarea duce la „un sistem politic semievoluat” care cuprinde atât particularitățile construcției statale, cât și cele ale transformării instituționale. (Wallace 1993, Wessels 1992).

Alți autori consideră Comunitatea drept „un regim inter guvernamental de succes care servește la administrarea dependențelor economice reciproce prin coordonarea unor politici pe calea tratativilor.” (Moravcsik, 1993:30). O primă proiecție are în vedere transformarea statului, iar ultima, păstrarea și adaptarea statului. Prezentul studiu analizează dintr-o plajă mult mai largă două benzi înguste care pot influența viitorul ordinii politice europene: naționalismul și regionalismul. Ordinea politică în Europa se va configura mai ales din jocul forțelor regionale/naționale și naționale/internaționale. Atât regionalismul cât și naționalismul constituie dovezi ale deosebitei diversități ale organizării culturale și politice a Europei. Administrarea diversității constituie una dintre temele centrale cu care se confruntă sistemul politic în procesul integrării europene. Atitudinea conform căreia diversitatea constituie o valoare indiscutabilă în cadrul exprimării identității europene, poate fi deci legitimă. (Gillespie, 1994:1).

Națiuni și naționalisme

Atât în cadrul dezbaterilor politice cât și în cel al cercetării științifice a integrării europene, statele membre – fie direct, fie indirect – beneficiază de accente deosebite. De o atenție mai redusă a beneficiat existența în timp a națiunilor și statelor europene, ceea ce constituie expresia propriu-zisă a acestor „identități naționale”. Articolul lui Hoffman, de mare rezonanță, din 1966, despre viitorul statului național, a pus în centrul discuției chestiunea diversității europene, iar problema naționalismului a fost abordată trasînd distincții clare între *conștiință națională, situație națională și naționalism*. Hoffman definește conștiința națională drept sentiment, situația națională drept împrejurare, iar naționalismul drept o ideologie care acordă prioritate absolută națiunii. Interesul național, izvorît din diferite situații naționale, limitează integrarea politică. Hoffman ne zugrăvește proiecția originală a naționalismului. Deși observă că statul național a fost păstrat în Europa Occidentală, recunoaște că proiectul integrării poate duce în direcția unei noi construcții politice. (Hoffman, 1966). Accentele puse de Hoffman asupra naționalismului sunt rar citate sau recunoscute, autorul fiind identificat mai degrabă cu o abordare interguvernamentală a integrării.

Oare naționalismul poate să determine formele pe care le îmbracă integrarea europeană, respectiv limitele comunității politice în Uniunea Europeană? Ne-ar fi de mare ajutor în înțelegerea integrării europene dacă am putea evalua autenticitatea ipotezelor ascunse în spatele acestei întrebări. Proiectul integrării a

fost susținut în calitatea sa de instrument util al combaterii caracterului irațional și periculos al naționalismului care a dus la două războaie mondiale și la ascensiunea fascismului. Anii 1930 au însemnat în Europa de Vest culmea *Weltanschauung-ului* naționalist. (Dorgan, 1993:178) În cadrul mișcărilor de rezistență combaterea exceselor naționaliste era evidentă. Idealiștii Congresului de la Haga au prevăzut depășirea naționalismului printr-o colaborare europeană care să ducă la o uniune europeană originală și la formarea unei identități europene autentice. Naționalismul a fost înlocuit de un obiectiv mult mai acceptabil, cosmopolitismul. (Wallace, 1993:80). După Weiler, supranaționalitatea în cadrul Comunității „nu înseamnă lichidarea statului național, ci constituirea unui regim care își propune îmblinzirea interesului național printr-o nouă disciplină. Starea idilică ar fi aceea în care s-ar pune capăt exceselor naționalismului, provocarea constând în capacitatea controlului social asupra reflexelor interesului național incontrolabile de altfel la nivel internațional”. (Weiler, 1993:10).

A fost oare îmblinzit naționalismul în Europa Occidentală, i s-au diminuat oare ascuțiturile? (Garvin, 1993, Smith 1990) Integrarea europeană a contribuit la ceea ce Hass a denumit în Europa de Vest, naționalism liberal. (Hass, 1990:311) Urmărirea interesului național este influențat de dezvoltarea formelor intensive ale colaborării economice și politice la nivel de Comunitate. Excesele naționalismului au fost în esență reținute, cu excepția acelor teritorii ale Europei în care influența problemei suveranității – în Irlanda de Nord și în Spania –, a fost prezentă.

Pe parcursul identificării componentei naționale a guvernării vest-europene, una dintre dificultăți era caracterul atocuprinzător, dar imperceptibil al naționalismului. Poate ar fi necesar să facem o distincție între diferitele modele și dimensiuni ale naționalismului. Modelele istorice diferă de la naționalismul american din secolul al XVIII-lea, prin naționalismul european al secolului al XIX-lea pînă la naționalismul lumii a treia din secolul al XX-lea și, prin adăugarea unei categorii distincte de Hobsbawn, pînă la naționalismul sfîrșitului de secol XX. (Hobsbawn, 1990) În Europa trebuie să facem distincție între statele naționale dezvoltate ale Occidentului și acele state est-europene care s-au născut din prăbușirea imperiilor Romanovilor, ale Habsburgilor și cel Otoman, și care nu posedă un trecut istoric independent îndelungat. În Europa de Est se poate observa a legătură strînsă între religie, etnicitate, limbă și naționalitate (Dorgan, 1993:181). Întrucît aceste imperii aveau un caracter multinațional, grupurile erau nevoite să-și dezvolte naționalitatea pe baze etnice, neputînd s-o facă în cadrul unor state separate. Căderea comunismului a atras după sine renașterea naționalismului în această regiune a Europei. Regiunile a două state multinaționale, Uniunea Sovietică și Iugoslavia, nu și-au putut înfrîna tendințele secesioniste și s-au divizat în unități politice mai mici. Cehoslovacia la fel. Europa pășise din nou în epoca construcției statale. Dat fiind profilul etnic complex al Europei de Est, problema minorităților

devenise o sursă potențială de conflict. Clasa politică a depus eforturi pentru restabilirea suveranității naționale și refacerea economiei naționale chiar și în acele state ale căror frontiere au rămas neschimbate. Datorită nivelului de dezvoltare politică și economică radical diferit, relația stat/națiune este foarte diferită în cele două părți ale Europei.

Smith face distincție între abordarea „originală” și cea „instrumentală” a naționalismului (Smith, 1993). Prima abordare privește naționalismul ca o reflexie a unei structuri aflate în fundal, în timp ce cel din urmă îl vede ca un argument utilizat în competiția politică. Imaginea zugrăvită de Gellner despre naționalism este una „instrumentalistă”, care subliniază legătura acestuia cu modernizarea și industrializarea, respectiv cu necesitatea exploatarea unor noi modalități ale loialităților cetățenești într-o epocă post-agricolă (Gellner, 1983). Explicațiile puternic cauzale ale naționalismului efectuate de Gellner sunt criticate pentru că nu răspund în mod corespunzător la multitudinea experiențelor observate. Naționalismul, ca unic criteriu al unui guvern și al unei politici legitime, a apărut în urma Revoluției franceze. Concepția dominantă era că fiecare națiune trebuie să posedă un stat propriu și să aibă posibilitatea utilizării politicii pentru formarea propriei vieți economice, sociale și spirituale în conformitate cu spiritul național propriu (Garvin, 1993:66). Naționalismul devenise cheia legitimității politice tocmai în perioada în care foarte populara suveranitate se instaurase în Europa (Connors). Principiul naționalității devenise atât de penetrant încât nici un stat nu s-a putut dispensa de el (Llobera, 1993:65). Din punct de vedere occidental, elementele principale ale ființei naționale pot fi exprimate astfel: *„națiunea trebuia să posedă un teritoriu unitar și bine definit, o patrie istorică, conștiința acestei patrii, ansamblul legilor și instituțiilor reprezentând o singură voință politică, conștiința egalității în drepturi a membrilor acestei comunități cetățenești, valorile și tradițiile comune ale populației bazate pe mituri de origine și memorie comune.”* (Smith, 1991:8-12)

Imaginarul existenței naționale înzestreață naționalismul atât cu o specificitate privind originea cât și cu una privind instrumentarea. Pe de o parte accentul cade pe cetățenie și egalitatea în drepturi, ca parte a moștenirii raționaliste a iluminismului, pe de altă parte el cade pe conceptul de identitate care se hrănește din miturile originare și din memorie. Aceste mituri și amintiri se construiesc de preferință pe tradiții arhaice mai vechi și pe sisteme de credințe colective, prezente pînă astăzi în culturile moderne. (Garvin, 1993) Această relație între naționalismul modern și legăturile etnice premoderne sunt subliniate și de Smith, care spune că „numeroase state moderne, printre care și pionierii cei mai influenți ai modernității, au fost construite în jurul unui nucleu etnic dominant, ale cărui valori, tradiții, mituri și simboluri au constituit apoi formele și forțele motrice specifice ale națiunii de mai târziu.” (Smith, 1990:13) Dacă națiunile sunt „comunități imaginare” (Anderson, 1983), atunci atașamentul lor față de puterea de stat le înzestreață cu o puternică

prezență în viața socială și politică. Christiansen consideră că „*atît statul, cît și națiunea – respectiv relația dintre ele – există datorită intensității prezenței lor practice.*” (1992:6) Două caracteristici specifice ale naționalismului au relevanță deosebită pentru integrarea europeană. În primul rînd, naționalismul a creat forma cea mai viguroasă a identității colective în lume. În al doilea, relația simbiotică a naționalismului cu statul a înzestrat legitimarea puterii politice cu un rol central.

Naționalismul oficial

Pentru a putea defini componenta națională a guvernărilor europene contemporane este util să facem distincție între naționalismul oficial, naționalismul politic și naționalismul cultural. (Breully, 1985) Naționalismul oficial, naționalismul guvernelor, s-a adaptat proiectului european, mai mult, l-a îmbrățișat în multe state membre. Proiectul european a fost asimilat ca parte a unui proces de modernizare, a deschiderii către lumea externă. Acest lucru a fost valabil mai ales pentru Franța de după război, atunci cînd Monnet, în calitate de șef al Comisiei de Planificare, a hotărît să creeze niște cadre în care Franța să poată deveni competitivă din punct de vedere economic. În afară de aceasta, politicieni de frunte francezi și-au proiectat cu dibăcie viziunile naționale asupra proiectului european. În anii '60, De Gaulle a acceptat necesitatea colaborării europene, dar numai o colaborare planificată și controlată de „*l'Europe des patries*”. În 1983-1984 a avut loc o deplasare în politica franceză în măsura în care Franța începuse să susțină o Europă cu cele mai multe caracteristici de tip statal. După Weaver, începînd din 1984 în gîndirea politică franceză „*Europa trebuie să devină ceea ce ar fi trebuit să devină Franța, și ceea ce ar trebui cumva să rămînă. Trebuie să cuprindă o identitate politică și de apărare, valorile sale proprii și recunoașterea de către actorii externi.*” (Weaver, 1990:481) În declarația ministrului european al Franței „*Cred că cu cît este cineva astăzi mai naționalist, cu atît este mai european. În lumea de mîine nu mai există posibilitatea ca cineva să fie mare, liber și respectabil fără ca mai întîi să-și croiască drum prin Europa*” (Bosson, 1987:59) se reflectă concepția *France par l'Europe*.

Această declarație a fost riguros testată cu ocazia referendumului de la Maastricht cînd cauza cetățeniei a creat serioase resentimente, caracterizată fiind prin acest discurs puternic naționalist. (Holm, 1992)

Proiectul european a devenit unul dintre pilonii sistemului politic german, respectiv structura cadru a exprimării identității într-o țară și un continent divizat. Aspirația spre unitatea germană a fost inclusă în dreptul fundamental. Pentru RFG integrarea europeană a constituit o arenă pentru învingerea traumelor provocate de fascism, Holocaust și pierderea războiului. „Ostpolitik”-ul lui Willy Brandt își propusese să îmbunătățească nivelul de trai în RDG și să lărgească posibilitățile legăturilor familiale între cele două Germanii. Spre deosebire de Franța, Germania

a renunțat în mod conștient la rolul de lider și la grandoarea națională. Noul stat german și-a canalizat energiile către imperiul economic și „identitatea mărcii germane”. Reunificarea din 1990 a avut efectul unui șoc asupra RFG, deoarece clasa politică germană acceptase de fapt divizarea țării. Când odată cu dărîmarea zidului din Berlin reunificarea devenise inevitabilă, cancelarul Kohl și ministrul de externe Genscher au recurs la viziunea lui Tomas Mann – „*mai bine o Germanie europeană decît o Europă germană*” – pentru a potoli temerile vecinilor. Reunificarea germană și integrarea europeană fuseseră prezentate ca proiecte paralele și complementare. Dacă Germania a reușit să biruie consecințele politice, economice și psihologice ale reunificării, rolul ei în noua Europă este neclară. Clasa politică este angajată în continuare alături de proiectul european, deși faimosul consens privind Europa este pus sub semnul întrebării. Primul ministru al Bavariei, H. Stoiber (CSU) privește cu multă antipatie Tratatul de la Maastricht și aprofundarea integrării europene. Germania este din ce în ce mai îngrijorată pentru stabilitatea politică a Europei de Est și recurge la ajutorul Europei Occidentale pentru stabilizarea teritoriilor de la răsărit.

Așezate între doi vecini mai mari, statele Benelux privesc integrarea europeană ca pe un mijloc de întărire a autonomiei naționale. Proiectul european a devenit parte a identității lor de stat. Pentru Belgia, construcția europeană a făcut posibilă modificarea fundamentală a sistemului statal între 1980 și 1993, ajungînd în final la un sistem federal. În partea flamandă există voci care ar prefera disoluția Belgiei în Europa. Elita irlandeză a acceptat integrarea europeană ca pe unul dintre instrumentele realizării proiectelor economice și sociale ale anilor '50. Programul Expansiunii Economice din 1958, care a dus la prima candidatură a Irlandei la Comunitatea Europeană, a fost prezentat oamenilor ca un lucru „*necesar consolidării independenței bazelor noastre economice.*” (citat de Baker, 1986:61) Mai tîrziu calitatea de membru al CE a fost prezentată ca următorul pas spre obținerea independenței irlandeze. S-au folosit așadar argumente naționaliste pentru legitimarea proiectului european.

Angajamentul politic italian la nivel retoric față de integrarea europeană poate fi explicat parțial și prin dorința de a păstra într-un cadru mai larg și mai stabil un stat slab cu un guvern slab. Menținerea regimului din Italia a avut drept element central tocmai construcția europeană. Elitele politice italiene vroiau de la bun început să aibă mîinile legate ca să diminueze spațiul de mișcare intern. Italia trece acum printr-un proces de schimbare fundamental, care poate modifica rolul proiectului european în cadrul sistemului. Liga Lombardă a fondat o platformă federalistă făcînd campanie cu sloganul „*mai aproape de Bruxelles decît de Roma*”. Pentru Grecia, Spania și Portugalia aderarea la Comunitatea Europeană a însemnat sfîrșitul dictaturii și o barieră externă față de posibilitatea reinstaurării sale. Aderarea la CE poate fi zugrăvită – ca în cazul Irlandei – ca o întărire a

statului național, respectiv ca o sursă a modernizării care este capabilă să aducă mai aproape de inima Europei zonele mai sărace.

Se remarcă faptul că două state, Danemarca și Regatul Unit, au reușit cel mai greu să se adapteze dimensiunii politice a Comunității, datorită faptului că identitatea lor națională nu a fost stimulată de către proiect. Ambele state sunt ostile față de orice formă de supranaționalism. Danemarca este una dintre cele mai vechi state constituționale din Europa, cu o identitate națională excesivă și cu o identitate extranațională manifestată prin modelele sociale și politice și cele de colaborare nordice. Pentru Danemarca relația dintre Europa și statul național danez este un joc cu sumă nulă. Guvernele daneze care s-au succedat au căutat să exploateze dimensiunea politică a integrării și să reducă consecințele aderării la CE asupra suveranității daneze. Aderarea a creat un cadru pentru dezbateră chestiunii naționale și în Regatul Unit.

Naționalismul politic

În politica europeană își găsește loc pe mai departe naționalismul politic, ostil față de apariția oricărui sistem politic mai puternic în cadrul CE. În anii '60, purtătorul de drapel al statului național era De Gaulle, decise să revendice preponderența statului național în cadrul Comunității. Retorica acestuia a fost continuată în anii '80 de prim-ministrul britanic Margaret Thatcher. Ea combătuse vehement viziunea europeană a lui Delors, conform căreia dreptul economic ar proveni cu timpul în proporție de 80% din Europa. Thatcher, în 1988, în discursul său de la Bruges, subliniase: „*Europa va fi mai puternică tocmai pentru că are o Franță ca Franța, o Spanie ca Spania și o Mare Britanie ca Marea Britanie, fiecare cu obiceiurile sale, cu tradițiile sale și cu identitatea sa. Ar fi o prostie să le comasăm într-o personalitate de tip mozaic.*” (Thatcher, discursul de la Bruges, 1988) Din citatul de mai sus reiese că Thatcher era neîncrezătoare în privința metodei continentale a integrării și nu concepea să renunțe la caracterul suveran și unitar al Regatului Unit.

În numeroase state europene, forțele conservatoare opuse integrării europene și-au redobândit prezența electorală. Extrema dreaptă, din nou întărită în Austria, Germania, Belgia, Norvegia și Italia este profund xenofobă, dovedind o mult mai redusă toleranță față de imigranții din afara CE, decât față de cei din Comunitate. Problema imigranților a adus brusc în centrul atenției publice ideea identității în Europa. Atacurile rasiste împotriva străinilor sunt în creștere, iar guvernele înăspresc reglementările referitoare la dreptul de azil. Deși nu există pericolul ca dreapta extremă să acceadă la putere în nici unul dintre aceste state, tendința are un efect asupra partidelor principale, susținerea lor fiind în creștere. Nu este exclus ca proiectul de integrare să fie responsabil pentru revigorarea drepte, deoarece forțele conservatoare reacționează la cosmopolitismul accentuat al societății

europene, respectiv la reducerea restricțiilor prezente în mod tacit în programul din 1992. Se observă că, în numeroase state europene „*există o clasă de jos, semidoctă și ostilă, care ridică cu îndârjire ca simbol propriu drapelul național abandonat de către elite*”. (Citat din Robins:385)

Ratificarea Tratatului de la Maastricht a provocat un discurs naționalist în mai multe state. Susținătorii campaniei negative din Franța, din cercurile Frontului Național, ai Partidului Comunist, ai socialiștilor și gaulliștilor au prezentat Tratatul UE ca pe o distrugere a statului național. Fostul ministru al apărării, J. Chevenment, identificase Maastrichtul cu răpirea Europei. Bruxelles era privit ca un taur care se apleacă în mod înșelător la picioarele statelor-națiuni ale Europei ca să le poată zdrobi. (Holm, 1992:11) Problema cetățeniei s-a dovedit deosebit de delicată în dezbaterile franceze. Pe de o parte președintele Mitterand considera că extinderea drepturilor cetățenești limitate face parte din tradițiile universaliste ale Franței. Pe de altă parte, după părerea lui Le Pen, străinii rezidenți temporar pe teritoriul Franței nu sunt capabili să creeze o relație de angajament față de națiune, față de specificul său cultural și istoric (Holm, 1992:12), ceea ce nu-i îndreptățește să participe la alegerile locale. Moștenirea iluminismului trebuie, pur și simplu, păstrată în Franța pentru francezi. Dezbaterile franceze a avut ecou și în Danemarca, Irlanda, Regatul Unit și Germania. Discursul naționalist a fost prezent peste tot, doar caracterul a fost diferit de la o țară la alta.

Identitate și legitimitate

Până acum am discutat despre faptul că naționalismul oficial a contribuit în fiecare stat – cu excepția Regatului Unit și Danemarcei – la realizarea „proiectului european”. Una dintre proprietățile cele mai importante ale naționalismului, alături de universalism și atotputernicie – este „*capacitatea excepțională de adaptare*” (Connors). Tocmai deosebita elasticitate a naționalismului face posibil ca elitele naționale să accepte proiecte de genul celor ca integrarea europeană și să le prezinte publicului autohton ca făcând parte din proiectul național. Pe de altă parte, experiența războiului a slăbit miturile naționale în multe state îndemnând elitele politice naționale să caute noi strategii de guvernare. Se poate observa o oarecare diminuare istorică a importanței naționalismului. În opinia lui Inglehart, semnificația naționalismului ca valoare fundamentală s-a uzat. El ajunge la concluzia că „*în general, din Europa Occidentală contemporană a dispărut sentimentul că statul național ar întrupa o valoare supremă, ca refugiu și ocrotitor al unui mod de viață unic*” (Inglehart, 1990:412). Dorgan împărtășește această opinie. Utilizând parametrii de genul: mândrie națională, încredere în armată, acceptarea sau refuzul luptei pentru apărarea țării, încrederea sau absența acesteia față de statele vecine, atitudinea față de integrarea în UE, Dorgan constată că intensitatea naționalismului scade în Europa Occidentală, mai ales în rîndul

generațiilor tinere. Scăderea este spectaculoasă în rîndurile păturilor culte (Dorgan, 1993:192). Însă diminuarea intensității naționalismului nu trebuie să ne orbească în legătură cu existența curentelor naționaliste occidentale ascunse sau față de semnele reînvierii sentimentelor naționale. Acest lucru se reflectă și în revigorarea drepte. Caracteristicile celor trei referendumuri despre Tratatul UE exprimă rolul unor factori social-economici cum ar fi învățămîntul și ocuparea forței de muncă. Populația cu un grad de pregătire și nivel de retribuire mai înalt din Franța, Danemarca și Irlanda a votat în mai mare măsură pentru Tratatul de la Maastricht. Majoritatea angajaților și „gulerelor albastre” din Franța a votat împotriva. În mod similar s-a întîmplat cu ocazia primului referendum din Danemarca, cînd două treimi din rîndurile muncitorilor necalificați au votat cu „nu”. Bazele rezistenței față de integrare sunt furnizate de păturile societății occidentale care nu au fost avantajate în urma „europenizării”. Vocea acestora poate fi auzită mai ales în rîndurile partidelor de dreapta.

Chiar dacă acceptăm, luînd în considerare și forțele conservatoare, că intensitatea ideii naționale este în scădere în Europa de Vest, Comunitatea Europeană nu a condus la depășirea identităților naționale. Integrarea europeană nu amenință identitățile naționale, regionale sau locale. Analizele efectuate de Reiff asupra datelor Eurobarometrului relevă faptul că atașamentul față de sat (85%) și țară (88%) depășește cu bine proporția atașamentului față de CE (48%). În afară de aceasta, deși 62% din cei chestionați au considerat că „identitatea europeană este compatibilă cu sentimentul identității naționale”, în medie 51% dintre cetățenii europeni au declarat că nu se simt niciodată „europeni” (Reiff, 1993:138-40). După Hass, „nici o identitate mai nouă sau mai mare nu a luat locul identității naționale slăbite ale francezilor, germanilor, italienilor și belgienilor” (Hass, 1993:544). Multiplele atașamente față de sat, regiune sau țară reliefează faptul că atașamentul național este doar unul în ierarhia atașamentelor și că identitatea națională este compatibilă cu alte identități de grup.

Păstrarea identității naționale – ca una în ierarhia identităților – exclude oare formarea unei „identități europene”? Integrarea europeană presupune oare o astfel de „identitate europeană”? Tratatul de la Roma exprima de la bun început obiectivul: „o uniune cît mai strînsă între popoarele Europei” și nu doar între state. Nevoia ca integrarea europeană să fie susținută de „un sentiment comun” - ca să folosim termenul lui Deutsch -, a cîștigat în importanță în anii 1980 atît în gîndirea Comisiei cît și în declarațiile Consiliului European. Constituirea Comisiei Adonnino *Despre Europa popoarelor* în 1985 demonstrează dorința ca preocuparea să se concentreze nu numai asupra formării comunității statelor, ci și a popoarelor. Comisia a înaintat o serie de propuneri referitoare la drepturile cetățenești, cultură, schimburile de studenți, sănătate, asigurări sociale, înfrățirea orașelor și simbolurile identității europene. Uniunea se poate mîndri deja cu un drapel comun, un imn

comun, un pașaport comun și anumite reglementări standardizate. Schimburile de studenți, rețelele regionale, organizațiile și grupurile de interes transnaționale pot duce la formarea unei societăți civile europene. Manifestările sportive europene și „orașele culturale”, „Anul European al Vîrstnicilor” ș.a.m.d., toate fac parte din acea politică conștientă menită să amplifice conștiința identității culturale europene a cetățenilor. Comisia, asemenea altor constructori ai statelor din trecut, caută să elaboreze o „identitate europeană”. Tratatul Uniunii Europene, prin capitolul consacrat cetățeniei, a transformat statutul persoanelor rezidente într-una din țările membre, fără să aibă însă cetățenia țării respective, din „privilegiat” în „cetățean al Uniunii”.

Căderea comunismului și criza ratificării Tratatului de la Maastricht a readus brusc în centrul atenției cauza „identității europene” și a „Europei popoarelor”. Cu toate acestea, identitatea europeană și însuși conceptul de Europa sunt deosebit de problematice. *„Europa este un termen geografic cu importanță politică și cu o deosebită greutate simbolică, dar fără să aibă o definiție clară și frontiere stabilite.”* (Wallace, 1990:7) Crearea „identității europene” și modul de stabilire a frontierelor Europei vor avea un efect imprevizibil asupra fostelor state comuniste și asupra imigranților din societatea vest-europeană. Pentru multe state și indivizi are o deosebită importanță locul pe care îl ocupă în relația „Europa – non-Europa”. Elitele politice trebuie să se ferească de pericolul real de a defini „identitatea europeană” în raport cu „ceilalți”. Barraclough ține să ne amintească că *„atunci cînd s-a pus problema definirii caracteristicilor din care se compune Europa, s-a dovedit a fi fost mult mai ușor să se dea o definiție negativă, exclusivă, îndreptată împotriva unei presupuse tendințe neeuropene sau antieuropene, decît să se găsească un scop paneuropean, acceptabil pentru toată lumea.”* (Barraclough, 1963:41).

În noua Europă politică identitară are o semnificație deosebită. După opinia lui Cable, noua politică a identității culturale depășește în importanță politica de stînga și dreapta de după războiul rece. *„La unul dintre poli se află cei care își definesc atît propria identitate cît și identitatea celorlalți prin noțiuni închise, de excluziune. Însăși existența și practicile străinilor constituie o amenințare pentru aceste identități. Iar la polul opus se află cei care își exprimă un angajament excesiv pentru o opțiune personală a moravurilor și stilului de viață. Identitatea culturală este flexibilă, multilaterală sau în mod fundamental superficială.”* (Cable, 1994) Polul de excluziune este exprimat prin renașterea forțelor naționaliste de dreapta. În același timp, în ierarhia valorilor crește importanța individualismului. Conform unui sondaj efectuat pe șapte țări democratice, cel mai important lucru pentru majoritatea adolescenților și adulților este „împlinirea propriei vieți”. (Dorgan, 1993:191) Pentru tratamentul politicilor identitare Cable prevede o serie de principii cu implicații serioase pentru ordinea politică europeană, cum ar fi: necesitatea identității multilaterale, apărute de principii juridice evolute care să

plaseze drepturile individuale deasupra celor de grup; descentralizarea în cadrul democrației; ordinea în cadrul dreptului; sentimentul comun al egalității; globalism practic. (Cable, 1994) Aceste principii, respectiv valorile universale reprezentate de acestea, constituie o recuzită mult mai potrivită pentru crearea identității europene decât *mythomotours* cu valoare istorică îndoielnică. Aceste principii trebuie să fie fundamentate pe concepția mai puțin sentimentală, dar nu mai puțin convingătoare ale cetățeniei și drepturilor sociale. Cu toate acestea, reacția la drepturile cetățenești destul de limitate ale Tratatului UE, respectiv evidenta supraîncărcare a sistemului occidental al bunăstrării subliniază greutatea cu care se confruntă căutarea unei noțiuni a identității europene care „conține în sînul său valori politice închise” (Garcia, 1993:173).

Legătura dintre statul național și guvernul legitim în Europa de Vest modelează în continuare în mod foarte real structurile politice, ducînd la un deficit politic în UE. Această afirmație poate să pară în contradicție cu faptele dacă o analizăm pe fondul conflictelor și tratatelor de la Bruxelles. Uniunea este fondată însă pe amestecul a numeroase regimuri politice, a numeroase reguli de decizie, a diferiților piloni și „geometrii variabile”. În privința ethosului său politic, CE este în mod fundamental pragmatică și tehnocratică, ghidată permanent de negocierile și tratativele intrastatale, ceea ce îi slăbește capacitatea de a aborda chestiunile cardinale. Politica democratică se derulează în spațiu politic național, modelată de culturile politice naționale.

Argumentarea lui Habermas este clarvăzătoare: „Statele naționale constituie o problemă pe cărarea spinoasă care duce la Uniunea Europeană, dar acest lucru se datorează mai puțin pretențiilor lor irepresibile de suveranitate, cît faptului că procesele democratice s-au desfășurat pînă acum doar între granițele naționale. Sfera publică a politicului a fost divizată pe unități naționale” (Habermas, 1990) .

Aceasta a fost argumentația Curții Constituționale din Germania privitor la sentința referitoare la Tratatul UE cînd a afirmat că, dacă o uniune a statelor democratice posedă atribuțiuni suverane, atunci aceasta se află deasupra tuturor popoarelor statelor membre, pentru legitimarea căreia sub formă democratică acestea sunt chemate să se exprime prin intermediul parlamentelor lor. (*Jus letter*, 36/93) Politica în Europa Occidentală rămîne o chestiune națională. Rolul partidelor politice, într-o analiză convingătoare a celor trei referendumuri pentru Tratatul UE, este subliniat astfel: „Interesele Europei sunt prost servite de către politicienii și partidele naționale, acestea fiind conduse adesea de interese locale să recurgă la obnubilarea chestiunilor europene. Dacă există astăzi criză de legitimitate în Europa, ea se datorează, se pare, mai degrabă partidelor naționale și liderilor acestora decît populației UE sau eurocraților de la Bruxelles.” (Franklin, Marsh și McLaren, 1993)

Problema în UE nu constă atît în „deficitul democratic” propriu-zis, cît în slăbiciunile culturii politice de deasupra nivelului politicului și a statului, și a

tehnicele care implementează politicile naționale. Integrarea europeană a avut un efect mult mai pronunțat asupra statelor decât asupra structurilor politice.

Regiuni și regionalism

O temă mereu revenită în atenția cercetării europene este caracterul teritorialității și creșterea unui nou tip de regionalism. În unele cazuri regionalismul este sinonim cu renașterea naționalismului în statele naționale europene. Regionalismul, din cauze diferite, cere o cumpănire rațională pentru a putea deduce noi concepte din integrarea europeană. Argumentele conform cărora statul se uzează deopotrivă de jos și de sus sunt considerate deja locuri comune. Este important să analizăm izvoarele politice, economice și culturale ale noului regionalism. Noțiunea de regiune este problematică și, deși este folosită în mod curent în discursul politic, acoperă sensuri foarte diferite de la o subdiviziune administrativă până la un spațiu cultural și economic.

Renașterea în anii 1960 în statele Europei de Vest a mișcărilor regionale politice și culturale a luat prin surprindere guvernele. Au fost redescoperite și exprimate politic identitățile dizolvate în stat. Renașterea politicii teritoriale a fost evidentă în regiuni ca Scoția, Țara Galilor, Irlanda de Nord, Bretagne, Corsica, Languedocq, Catalonia, Țara Bascilor și Belgia între valoni și flamanzi. Apariția Ligii Nord în Italia în anii '80 a fost de asemenea un simptom al amplificării regionalismului. În Irlanda de Nord și Țara Bascilor conflictul a îmbrăcat forme violente. Partidul Naționalist Scoțian și naționaliștii basci (PNV) erau de fapt separatiști parlamentariști care vroiau să creeze noi state naționale pe cale pașnică. Există și forțe politice autonomiste neseeparatiste ca CiU din Catalonia, mișcările bretone și corsicane sau Plaid Cymru din Țara Galilor. Obiectivul lor este reconstrucția statului. (Keating, 1991:126) Ceea ce pare să fie surprinzător în aceste mișcări este faptul că privesc integrarea europeană ca un posibil cadru pentru o construcție paneuropeană, în cadrul căruia să-și poată dezvolta propria identitate. De aici provine sloganul Partidului Naționalist Scoțian „independență în Europa” și afirmația Ligii Lombarde conform căreia „sunt mai aproape de Bruxelles decât de Roma”. Aceste mișcări doresc să participe la structurile politice și economice ale unei Europe mai largi în timp ce își exprimă identitatea și autonomia în interiorul propriilor state. Mișcările regionaliste exprimă viziunea „Europei regiunilor” în care statele, cu timpul, se vor dizolva. Parțial datorită revendicărilor autonomiste, parțial ca răspuns la necesitatea reorganizării funcționării politicilor publice, așa-zisul nivel „mezo” sau regional a devenit tot mai important în multe state europene. Forța motrice a dezvoltării regionale are o componentă funcțională și una normativă. Din punctul de vedere al abordării funcționale, întărirea autoguvernărilor regionale a fost un răspuns la supraîncărcarea guvernelor centrale, respectiv la nevoia descentralizării

distribuției bunurilor publice. Elementul normativ este clădit pe teoria democrației. Conform unuia dintre argumente, dacă scade distanța dintre cetățean și statul central, se întăresc condițiile democrației participative. (Christiansen, 1992:5) Începând cu Italia în 1972, Spania în 1978, Belgia în 1980 și Franța în 1981-82, numeroase state vest-europene au demarat restructurarea puterii centrale, regionale și locale. Restructurarea cea mai radicală a avut loc în Belgia care a devenit stat federativ. Spania de după Franco a acordat o autonomie însemnată „comunităților autonome”, îndeosebi acelor care aveau o îndelungată tradiție istorică. Sprijinirea actualei guvernări pe CiU din Catalonia împrumută o însemnată deosebită cauzei naționale. În Franța, președintele Mitterand a înființat în 1982 consilii regionale alese în mod direct, cu atribuțiuni mai largi chiar decât cele ale regiunilor din Italia care-și începuseră activitatea în anii '70. În numeroase state mici au avut loc reforme substanțiale ale administrației locale.

Noul regionalism are o importantă dimensiune economică. Internaționalizarea economiei mondiale se dezvoltă, se pare, în paralel cu diferențierea sa; tocmai caracterul internațional al producției amplifică semnificația economică a diferențelor teritoriale. Se pare că există o corelație între caracterul global al întreprinderilor și piețelor, și caracterul local/unic al tuturor spațiilor în care se desfășoară producția și consumul. Rolul autorităților și unităților locale crește în cadrul coordonării economice. Acest lucru se reflectă în diminuarea tratării pretențiilor naționale și în decepția față de mijloacele tradiționale ale politicii regionale de după război. (Albrechts et al, 1989) Intervențiile regionale tot mai semnificative se concentrează asupra unor factori care este de presupus că vor crea avantaje concurențiale regionale. Sprijinul acordat economiei regionale este luat în serios sub forme inedite anterior. (Chrisholm, 1990) În pofida internaționalizării, inițiativele locale beneficiază de un rol mai însemnat. După Nanetti, nu este întâmplător că regionalizarea se produce în statele membre ale CE tocmai în perioada în care asupra modelului fordist al organizării producției și a întreprinderilor acționează o puternică presiune. (Nanetti, 1993:3) Paralel cu dezvoltarea instituțiilor regionale are loc o creștere și diversificare a întreprinderilor mici și mijlocii. Noile forme ale politicii structurale regionale sunt planificate adesea într-o combinație între planificarea și colaborarea la nivel național-supranațional, venite de sus în jos, respectiv afirmarea de jos în sus a actorilor esențiali ai acesteia. Importanța amplificată a implicării regionale este în strînsă corelație cu căutarea avantajelor competiționale într-o lume a concurenței generalizate.

Existența Comunității Europene și acumularea treptată a competențelor provenite din anumite politici influențează structura politică din interiorul statelor membre, îndeosebi în Germania. Procesul intern de piață și Documentul Unic European și-au manifestat influența asupra sistemului federal german. Landurile au devenit tot mai sensibile la influența exercitată de integrare asupra puterii lor din cadrul sistemului federal german. Ele s-au folosit de procesul ratificării Documentului Unic European

ca să exercite presiuni asupra guvernului federal pentru a obține înlesniri privind rolul jucat în procesul unor politici comunitare. Aceeași strategie de întărire a pozițiilor lor în cadrul sistemului instituțional al Comunității și în reprezentarea intereselor germane în cadrul Consiliului a fost urmărită de ele în procesul ratificării Tratatului de la Maastricht. Meritul includerii Comitetului Regiunilor în Tratatul UE aparține landurilor germane în aceeași măsură în care aparține regiunilor belgiene. Reprezentanții regiunilor sunt decși să utilizeze posibilitățile de acuplare instituțională pentru a putea deveni actori ai proiectului integrării. La Bruxelles se poate observa o multiplicare exponențială a reprezentanțelor regionale. De la mijlocul anilor '80 au fost create circa 45 de birouri regionale.

Sprijinul Comitetului și inițiativa regională au constituit bazele acțiunilor interregionale transfrontaliere, caracterizate adesea drept para-diplomație. Conform acestora *„întrepătrunderea dintre statul național și forțele integrării europene lasă unitățile subnaționale fără un «cordon sanitar» protector al statului respectiv, expunându-l astfel presiunilor concurențiale internaționale în creștere (vulnerabilitate). Pe de altă parte, li se oferă o varietate mai mare de factori de producție și modalități de stimulare a construcției rețelelor lor internaționale.”* (Soldatos și Michaelmann, 1992:134)

Politicile cu caracter teritorial sunt reprezentate tot mai mult de societățile transnaționale de diferite tipuri. Euro-orașele, regiunile limitrofe ale Atlanticului, asociațiile regiunilor europene, respectiv Consiliul Puterilor Locale și Regionale împrumută un accent transnațional unităților teritoriale aflate sub nivelul guvernării centrale. Au luat ființă inițiative transfrontaliere speciale în zonele de frontieră cum ar fi în regiunea Saar, între Luxemburg și Lorena. Astfel de dezvoltări pot profita din programul InterReg al Comitetului. Așa-numita inițiativă a „celor patru motoare” reunește patru regiuni specializate în tehnologie înaltă. Acestea sunt: Baden-Württemberg, Lombardia, Rhone-Alpes și Catalonia. Țara Galilor a aderat la această inițiativă în 1990, fără a putea avea statut de partener egal, neavând un parlament regional. Colaborarea se referă la dezvoltarea economică, schimbul de studenți, informațiile cu privire la mediu, rezultatele cercetării științifice și transferul de tehnică. (Harvie, 1993)

Care sunt învățămintele acestor evoluții pentru dinamica statului național și a integrării europene? Legăturile regionale în Europa nu se suprapun cu frontierele naționale. Statele devin tot mai poroase în timp ce competențele lor politice se deplasează pe de o parte în sus, către nivelul UE, pe de altă parte în jos, spre nivelul „mezo” al guvernării. În unele cazuri, conștiința politică regională influențează structura și procesele politice ale statelor membre. În Spania, Belgia și Regatul Unit politica teritorială are o dimensiune naționalistă/separatistă. Revendicările mișcărilor regionaliste sunt influențate de forțele integrării europene și de existența Uniunii Europene. Uniunea asigură o arenă politică la nivel

supranațional și constituie o resursă pentru mișcările regionale în mediul lor național. Cu toate acestea, pentru aceste mișcări centrul este reprezentat de statul căruia îi aparțin. Orice regionalism are un caracter național într-un fel sau altul, fiind modelat de mediul național căreia îi aparține. Relația UE/regional este determinată de relația național/regional.

Rolul îndeplinit de regiuni în guvernarea economică se leagă în mod paradoxal de extinderea internaționalizării economiei mondiale. Piața internă exercită o influență asupra distribuției teritoriale a activității economice între diferitele zone ale Europei. Una dintre componentele importante ale avantajelor economice ale regiunilor de frunte ale Europei constă în capacitatea lor de dezvoltare și de exploatare a resurselor locale. Confruntate cu noi presiuni concurențiale, regiunile Europei aplică politici deschise pentru obținerea sau păstrarea avantajelor competiționale. O dovadă a reorganizării infrastructurii economice o constituie reînnoirea interesului pentru planificarea teritorială în întreaga Europă. Acest lucru ridică un semn de întrebare privind diferențele uriașe între nivelul bunăstării economice ale diferitelor regiuni. Oare „Europa regiunilor” ar contribui la consolidarea coeziunii europene sau ar amplifica ceea ce a fost denumit de Harvie drept „*regionalism burghez*” sau „*particularism al bogaților*”? (Harvie, 1993:72) Ar slăbi oare solidaritatea din interiorul statelor și între state?

Concluzii

Prezentul studiu susține că pentru înțelegerea dinamicii integrării europene trebuie să ne concentrăm asupra relației dintre național și internațional, respectiv dintre național și regional. Numai prin analiza importanței „statelor”, „națiunilor” și „regiunilor” existente în Europa contemporană putem începe să ne ocupăm cu probleme de genul celor ca identitatea europeană sau caracterul comunităților europene în formare. Integrarea europeană a reușit să anihileze caracterul nociv al naționalismului în relațiile statelor vest-europene; le-a făcut apte pentru menținerea între limite acceptabile a rivalităților dintre ele. De aici izvorăște ușurința cu care s-au adaptat guvernele occidentale la „proiectul european”. Cu toate acestea, naționalismul politic nu a dispărut din Europa. Întărirea extremei drepte semnaleză nemulțumirile față de principalele partide politice și reapariția rasismului. Forțele conservatoare utilizează simbolurile naționale pentru a-și întări prestigiul propriilor opinii și sunt ostile în general față de întărirea unității politice din interiorul UE. Forțele care reprezintă aceste curente naționaliste pot duce la ceea ce Hass numea „*blocadă națională*” iar Miall „*o Europă fărămițată*”. (Hass, 1990:320, și Miall, 1993:17) Atât „*blocada națională*” cât și „*Europa fărămițată*” fac trimitere la reînnoirea naționalismului politic și la frontiere, ca sisteme de includere și excludere.

Pe de altă parte, există suficiente probe care demonstrează o îmblinzire a naționalismului, dacă nu neapărat în Europa de Est, cel puțin în cea de Vest. Două

aspecte ale naționalismului, și anume legătura dintre statul național și autoritatea legitimă, respectiv afirmarea identității naționale, își păstrează importanța în cadrul sistemului politic occidental. Legătura dintre statul național și puterea legitimă îngreunează demersurile democratice din interiorul UE. Uniunea suferă nu numai de slăbiciunile democrației, dar și de cele ale politicii. Cît timp mediul public rămîne în mod predominant național, acest lucru frînează dezvoltarea politicii adevărate în UE. Dezvoltarea comunității politice este frînată și de afirmarea identității naționale. Identitatea națională nu a fost înlocuită de identitate regională, nici măcar acolo unde cea dintîi a fost mult slăbită. Totuși, experiența Tratatului UE ne sugerează că o anumită identitate europeană, respectiv un fel de legătură cu Uniunea, este necesară dacă Uniunea vrea să se ridice deasupra firavelor sale rădăcini politice. Majoritatea populației vest-europene pur și simplu nu se simte niciodată europeană. Cei care se simt europeni provin de obicei de pe treptele mai înalte ale scării economico-sociale. Accentuarea unor probleme ca extinderea, securitatea, imigrația și altele, plasează în mod acut în centrul dezbaterii chestiunea frontierelor și a identității europene. Există pericolul real ca renașterea naționalismului politic să ducă la o definiție cu caracter exclusiv privind întrebarea „cine este european?” În procesul formării identității europene, Europa ar trebui să se aplece asupra drepturilor cetățenești și sociale care au devenit în perioada post-belică componentele esențiale ale identității europene.

Una dintre trăsăturile cele mai accentuate ale guvernării în Europa Occidentală este regionalismul. Regionalismul are atît dimensiuni economice, cît și politice. În unele țări regionalismul constituie un răspuns adecvat la mobilizarea forțelor separatiste și autonomiste. În altele este o încercare de a răspunde la rezolvarea unor probleme îngemănate cum ar fi asigurarea serviciilor publice și necesitatea participării. Extinderea administrației de nivel „mezo” constituie o încercare de a aduce guvernarea mai aproape de cetățean. „Europa regiunilor” este un instrument atrăgător pentru umplerea golului căscat între structurile politice și cele administrative ale Europei. Situația politică și constituțională a regiunilor europene însă sunt profund determinate de statele în componența cărora se află. Poziția sigură a landurilor germane se datorează poziției lor puternice ocupate în cadrul sistemului politic german. Prezența lor accentuată în cadrul structurilor guvernamentale ale UE are un efect stimulatîv și asupra celorlalte regiuni pentru a-și mări participarea. Corelația dintre regiuni, națiuni și state constituie un moment critic în definirea structurilor guvernamentale europene în viitor.

Bibliografie:

- Aberechts L., Moulart F., Roberts P. și Swyngedouw E., *Regional Policy at the Crossroads* (London: Kingsley Publishers, 1989).
Anderson B., *Imagined Communities* (Verso: 1983).

- Baker S., Nationalist ideology and the industrial policy of Fianna Fail, *Irish Political Studies* (1: 1986), pp. 57-67.
- Barracough G., *European Unity in Theory and Practice* (Oxford: OUP, 1963).
- Bosson B., citat din *L'Express*, 27 februarie 1987.
- Breuilly J., Reflections on Nationalism, *Philosophy and Social Science* (15: 1985), pp. 65-75.
- Cable V., The World's New Fissures: Identities in Crisis (London: *Demos paper no. 6.*, 1994).
- Caporaso J. A. și Keeler J. T. S., *The European Community and Regional Integration Theory*, studiu prezentat la cea de-a treia Conferință Internațională a ECSA, mai 1993.
- Christiansen T., *Regionalism and Supranationalism in Western Europe*, lucrare de seminar la EUI, martie 1992.
- Chrisolm M., *Regions in Recession and Resurgence* (London Unwin Hyman, 1990).
- Connor W., Nationalism: Competitors and Allies, *Canadian Review of Nationalism*.
- Dorgan M., Comparing the decline of nationalism in Western Europe: the generational dynamic, *International Social Science Journal*, (136/1993), pp. 177-198.
- Franklin M., Marsh M., McLaren L., *Uncorking the Bottle: Popular Opposition to European Unification in the Wake of Maastricht*, studiu prezentat la întrunirea anuală a Societății de Științe Politice din zona central-vestică a SUA, din, aprilie 1993.
- Garvin T., Ethnic Makers, Modern Nationalism and the Nightmare of History, in Kruger P., *Ethnicity and Nationalism* (Marburg; Hitzroth, 1993), pp. 61-74.
- Gellner E., *Nations and Nationalism* (Ithaca: 1983).
- Gillespie P., *Diversity in the Union, Draft paper*, IEA, Dublin, 1994.
- Habermas J., *Citizenship and National Identity: some Reflections on the Future of Europe*, intervenție în cadrul conferinței, Bruxelles, mai 1991.
- Hamm B., Europe – a challenge to the social sciences, *International Social Science Journal* (131/1992), pp. 3-22.
- Harvie C., *The Rise of Regional Europe* (London: Routledge, 1994).
- Hass, E. B., The Limits of Liberal Nationalism in Western Europe, in B. Crawford și P. Schulze, *The New Europe Asserts Itself* (California: University of Berkeley Press), 1990.
- Hass, E. B., *Nationalism: An Instrumental Social Construction*, Millenium (Winter, 1993).
- Hobsbawn E., *Nations and Nationalism Since 1870* (Cambridge: University Press, 1990).
- Hoffman S., Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western-Europe, *Daedalus* (85: 1966), pp. 872-877.
- Holm U., *The French Discourses on Maastricht*, studiu prezentat la Conferința omagială pan-europeană, septembrie 1992, Heidelberg, Germania.
- Ingelhart R., *Cultural Shift in Advanced Industrial Society* (Princeton, NJ Princeton, UP, 1990).
- Keating M., Regionalism, Peripheral Nationalism, and the State in Western Europe: A Political Model, *Canadian Review of Studies in Nationalism* (18: 1991), pp. 117-29.
- Keohane R. O. și Hoffman S., *The New European Community*, (Boulder: Westview, 1991).
- Krasner S. D., Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics, *Comparative Politics* (16: 2), pp. 223-246.
- Laffan B. și O'Donnell R., *Economy Society and Politics in the European Community: A Framework for Analysis*, prelegere susținută la ESCA, Washington, mai 1993.
- Llobera J. R., The Role of State and Nation in Europe, in Garcia S., ed., *European Identity and the Search for Legitimacy* (London: Pinter, 1993), pp. 64-80.
- Mayes D., The Future Research Agenda, Bulmer S. și Scott A., *Economic and Political Integration in Europe* (Blackwell: Oxford, 1994), pp. 29-85.

NAȚIUNI ȘI REGIUNI ÎN EUROPA OCCIDENTALĂ

- Nanetti R. Y., *Cohesion Policy and territorial Restructuring in the Member States*, studiu prezentat la conferința dedicată politicii de coeziune a CE și rețelelor naționale, Nuffield College, Oxford, 2-5 decembrie 1993.
- Reift K. H., Cultural convergence and Cultural Diversity as factors in *European Identity*, in Garcia S. ed.
- Robbins K., *National Identity and History: Past, Present and Future?*
- Smith A., Ethnic Identity and Nationalism, *History Today*, (33: 1983), pp. 47-51.
- Smith A., The Supersession of Nationalism, *International Journal of Comparative Sociology* (31: 1990), pp. 1-31.
- Smith A., *National Identity* (London: Penguin, 1991).
- Soldatos P. și Michelmann H. J., Subnational Units' Paradiplomacy in the Context of European Integration, *Journal of European Integration* (15: 1992), pp. 129-134.
- Thatcher M., *Address to College of Europe*, Brugge, 1988.
- Tilly C, Prisoners of the state, *International Social Science Journal* (133/1993), pp. 329-342.
- Wallace W., European Governance in Turbulent Times, *Journal of Common Market Studies* (31: 1993), pp. 293-303.
- Wallace W., *The Transformation of Western Europe* (London: Pinter 1990).
- Wallace W., ed. *The Dynamics of European Integration* (London: Pinter 1990).
- Wallace W., *Theory and Practice in European Integration, Economic and Political Integration in Europe* (Blackwell: Oxford, 1994), pp. 272-278.
- Weiler J. J., *Fin-de-Siecle*, prelegere susținută la ESCA, Washington, mai 1993.
- Wessels W., Staat und (westeuropäische) Integration: die Fusionsthese: Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft, *Die Integration Europas*, ed. M. Krelie).

Traducere de Elek Szokoly

Brigid LAFFAN este profesor Jean Monnet de politică europeană, Visiting Professor la Colegiul Europei din Brugge, cercetător coordonator în cadrul Institutului European din Dublin, membră a Consiliului Institutului Afacerilor Europene din Dublin. Cercetarea sa științifică, axată pe formele de guvernare din Uniunea Europeană, elaborarea constituțională din Uniunea Europeană, aspectele financiare ale UE și integrarea europeană, s-a materializat în numeroase articole — „The politics of identity and political order in Europe”, *Journal of Common Market Studies* (1996); „Organising for a changing Europe: Irish central government and the EU”, *Trinity Blue Paper* (2001) — și volume: *Integration and Co-operation in Europe* (Routledge, 1992); *Constitution-building in the European Union* (editor colaborator; Institute of European Affairs, 1996); *The Finances of the European Union* (Macmillan, 1996); *Europe's Experimental Union: Rethinking Integration* (coautoare, Routledge, 1999).

Brigid Laffan, „Nations and Regions in Western Europe”, articol preluat cu permisiunea autoarei.